

Պատկեր 5.— 1274, Սիս, Յիշատակարանի նակատին վերջաւորութիւնը

ՄԵՐԱԶԱՆՈՏ ԱԻՇԻՆԻ ԱՆՈՒՆՈՎ, ԻՅՆԻՆ ԳՐՈՒՆԾ ՀԱՅԵՐԷՆ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ԼՈՒՄԱԶԱՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

(Շար. եւ վերջ)

ՅՍ ակնարկը նետելէ յետոյ այն գլխաւոր տարրերուն վրայ որ 1274ի Աւետարանին նկարաւորման մէջ կը մտնեն, գտնեք հիմայ նոյն ինքն լուսազարդութեանց քննութեան (1) :

Որովհետեւ այս ձեռագրին լուսազարդեալ մէկ քանի էջերը գրեթէ նոյնութեամբ զիրար կը կրկնեն, եւ պիտի չատանամ նկարագրելով երեք ճարտարապետական շրջանակներ որոնց մէջ

1) Պ. Փօլ Մալոնին է որ կը պարտիմ այս վերարտադրութեանց ինծի հաղորդուիլը, եւ հոս կը յայտնեմ իրեն իմ բոլոր շնորհակալութիւններս :

արձանագրուած են յիշատակարանին մէկ մասն ու համարաբարեքի երկու տախտակներ եւ վերլուծելով աւետարանի երեք սկզբնական էջեր :

Յիշատակարանին շրջանակը ունի նոյն պերճաւոր նկարագիրը զոր կը գտնենք համարաբարեքի խորաններուն վրայ : Ստացողին անունը եւ անոր «մարաջախտ Հայոց պատուեալ» տիտղոսը արձանագրուած են այն էջին մէջ զոր պատկեր 1ր կը վերարտադրէ (1) : Ուղղանկիւն ճակատը իր խորք ունի արարեաններով զարդարուած ուղորուն ցողուններ, որոնց վրայ կ'անջատուին, վերին անկիւններուն մէջ, երկու թրուռներ, եւ մէջտեղը՝ երկու պարիկ, միակ գլխով, որ գիմացէն կը տեսնուի :

1) Տես Անահիտ, 2. տարի, պրակ 6, էջ 20 :

ձախատին երկու կողմը, գերանին երկարող մասերուն վրայ, մէկ մէկ վա-
յելլաձեւ սիրամարգ կայ կանգնած: ձա-
կատը վեր բռնող մոյթերուն դուրսը,
դասաւորուած են գալարուած բուններով
ու ճիւղերով երկու թուփեր, որոնց իւ-
րաքանչիւրին վրայ թառած է կասկած
մը:

Բայց ձախատին վերեւ գտնուող
շուքով գծագրութիւնն է որ ամենէն
նշանաւորն է այս էջին մէջ (պատ. 5),
զազան մը կը յարձակի եղջերուի մը
վրայ, ու մինչդեռ իր հզօր թաթերը
անասունը կը կաշկանդեն, իր ժանիք-
ները որկրամոլաբար կը մխուին միսե-
րուն մէջ իր զոհին, որ, ցաւատանջ նայ-
ուածքով մը կը կքի այդ պարապման
տակ: Եթէ նիւթը եւ անոր իրապաշ-
տութիւնը կրնան կապուիլ միջագետա-
կան հազարամեայ աւանդութեան մը,
յօրինուածքը, գծերու վայելչութեամբ,
ԺԵ. դարու թիմուրեան եւ ԺԶ. դարու
սեֆէվեան արուեստի նախապատկերա-
յում մը կը կազմէ:

Այդ էջին զուգեակին վրայ, միեւ-
նոյն տեղը, նկարուած կը գտնենք գի-
շատիչ թռչուն մը որ նապաստակ մը կը
բզբտէ, եւ թռչուն մը որ անձեղը կը
յիշեցնէ՝ կասկամին տեղը կը բռնէ (1):

Պատկեր 6ին խորանը նախորդ էջը
կը յիշեցնէ միմիայն մէկ մասովն իր
ձախատագրին, ուր արարենիներու
ոլորուն ցօղուններ կան եւ քովնտի տես-
նուած երկու պարիկ, ինչպէս եւ դէմ
դիմաց կեցած երկու սիրամարգներովը:
Բազմակողմանի կամարոլորտները որ
գոյներու աստիճանական նուազումով
ծրածան կը ձեւացնեն, Միքէ թագու-
հի 902ի աւետարանին հետ կապ ու-
նին (2):

Նկարագրողութեան գրեթէ բոլոր

մնացեալ մասը եզական հանգամանք մը
ի յայտ կը բերէ, եւ արուեստագէտին
ինքնատպութիւնը հոն ինքզինքը կը
հաստատէ: Նախ, երեւումն է՝ այնքան
անակնկալ որքան յանդուգն՝ երկու
մերկ կիներու՝ որոնք իրենց քովնտի
տեսնուած գլխուն վրայ թագ մը կը
կրեն եւ ձեռքերին ոտ մը ունին բռն-
ած: Սոպոպներ կը կախուին իրենց
կուրծքին վրայ, ու իրենց կոնակը՝ մա-
զեր, որ մինչեւ անոնց ոտքը կ'իջնեն:

Մերկութիւնը, մանաւանդ կանա-
ցի, կարելի է ըսել թէ անգոյ է հայ
արուեստի մէջ, բացառութիւն համա-
րելով Աղամի ու Եւայի քանի մը պատ-
կերներ, ինչպէս Ժ. դարու սկիզբի Աղ-
թամարայ եկեղեցւոյն բնական մեծու-
թեամբ հարթաքանդակը եւ Երզնկայի
1318ի Աստուածաշունչին մանրանկա-
րը (1):

Նկատի ունենալով լուսավարչուած
այս ձեռագրին նկարագիրը, կարելի է
տեսնել առ առաւելն՝ այդ կանացի կեր-
պարանքներուն մէջ՝ հայկական առաս-
պելին յաւերժահարսերը:

Արարենիներով զարդարուած պատ-
ուանդաններ ունեցող երեք սիւները, ու-
րոնց վրայ կը կրթնի ձախատը, կը բնո-
րոշուին իրենց խոյակներով, որոնց
մարմինը, թակաղաղին եւ սիւնին բու-
նը վերջացնող տախտակին միջեւ, ինք
իր վրայ կ'ըկուած անասունով մը կազ-
մուած է: Վերջապէս, թռչուն մը, տա-
րապայմանօրէն երկար վիզով (պատ.
7), սիւնի մը դուրսը գետեղուած, ար-
տառոց ու անհամաչափ նօթ մը կը դնէ
շարագրութեան մէջ այս էջին, որ ան-
տիպ կը մնար:

Այս էջին զուգեակը՝ քանի մը տե-
ղափոխութիւններէ զատ՝ միեւնոյն
բանն է:

1) Fréd. Macler, *Revue des Etudes ar-
méniennes*, op. cit., fig. 7.

2) Տես Հ. Մ. Պոստրեան, անդ, առաջին
տախտակ՝ գունատիպ:

1) Lynch, *Armenia*, II. fig. 143, W.
Bachmann, *Kirchen und Moscheen in Arme-
nien und Kurdistan*, 1913, pl. 38, և A. Tcho-
banian, *La Roseraie d'Arménie*, I. 1918,
էջ 100ին դիմացի տախտակը:

Պատկեր 6 -- 1274, Սիս. հորանի մը նակառին զարդարանքը :

Պատկեր 2ին համարաբարաբար խորանը (1), զարդարուած՝ ուղղաձիգ դասաւորուած հիւսակներով, որոնք խաչքարերու քանդակները կը յիշեցնեն, բուսիներու ցօղուններով եւ այս վերջիններուն հետ կապ ունեցող ծաղկաձեւ զարդերով, աչքի կը զարնէ իր ծաւալով եւ իր կոթողական նկարագրով: Սիւններուն խոյակներն ու պատուանդանները կը ներկայացնեն նոյն մասնաշատկութիւնները զոր կը տեսնենք նախորդ էջին վրայ, բայց բունները զիկզկիւսէն զարդեր ունին:

Բայ ի թռչուններէն, որ ա՛յնքան բնական ու յատկանշական կերպով արտայայտուած են, Մատթէոսի աւետարանիս սկզբնական էջը մասնաւոր ուշադրութիւն մը գրաւող ոչինչ ունի, ոչ իր ճակատանկարով, ոչ իր լուսանցազարդով, որ երկուքն ալ արարենիններով են: Բայց բնագրին առաջին գիրը, գրեխատառ Գ մը, մարդակերպական, շատ տպաւորիչ է (պատկ. 8): Զգեստը զուտ դասական է, — բոդոնը (toge) որ օդին մէջ դառնալով գեղեցիկ շարժումով մը՝ գլուխը կը շրջանակէ եւ տառին կլոր մասը կը գծէ: Ընդհակառակն, գէմքը, ճշմարիտ կենդանագիր, կը ներկայացնէ շեշտուած, գրեթէ կարծր, գծեր, թանձրաչուրթն մեծ բերնով մը եւ հզօր ծնօտով մը: Թերեւս ատոր մէջ տեսնելու է տեղական, ցեղային կնիք մը, կնիքը այն կորովի ու յանդուգն մարդոց որ՝ Միջին դարուն՝ հայկական անկախութիւնը վերաստեղծեցին նոր երկինքներու տակ ու աշխարհագրական լուսագոյն պայմաններու մէջ:

Այս պատկերն ալ անտիպ էր:

Ղուկասու աւետարանի խորանին ճակատադարձը (2) ունի ցօղուններ զոր կը պնեն ծաղկաձեւ զարդերու տեղ աւանդական կամ մարդկային գլուխներ

ինչպէս եւ ձուկեր: Այդ ցօղունները արարենիններու ոլորակներու հետ կ'ընդելուզուին: Այդ փոքր միջոցին մէջ կարելի է երեսունի չափ հաշուել այդ գլուխներէն որ մերթ ցօղունները կը խածնեն, ինչպէս թիմուրեան ԺԵ. դարուն թացքին կամ ԺԶ. դարու սկիզբը (1): Այդ ա՛յնքան նկարչագեղ տեքնքը իրականացած է ուրեմն հայ լուսազարդութեան մէջ, թէ եւ նուազ վայելչութեամբ քան պարսիկ դասական շրջանին, 1274ի աւետարանին անանուն մանրանկարչին ձեռքով:

Ղուկասու առաջին էջին լուսանցազարդը, որ արարենիններով է զարձեւալ եւ որ անօթէ մը դուրս ելլելով կը տարածուի, աչքի կը զարնէ իր վայելչաձեւութեամբ, եւ սա մանրամասնութեամբ, որ իր կատարն ունի, ոչ թէ խաչ մը՝ ըստ սովորականին, այլ արծիւ մը (2): Արուեստագէտը անոր տուած է գինանշանական (héraldique) նկարագիր մը՝ անձնագրոյ մ ռճաւորութով մը: Գլուխը, թէ եւ քովնախ տեսնուած, սիւլէթին բացարձակ համաչափութիւնը չ'այլալներ, ու թեւերը՝ թռչունին կոնակը կը խաչաձեւունին ինքնատիպ շարժումով մը: (3):

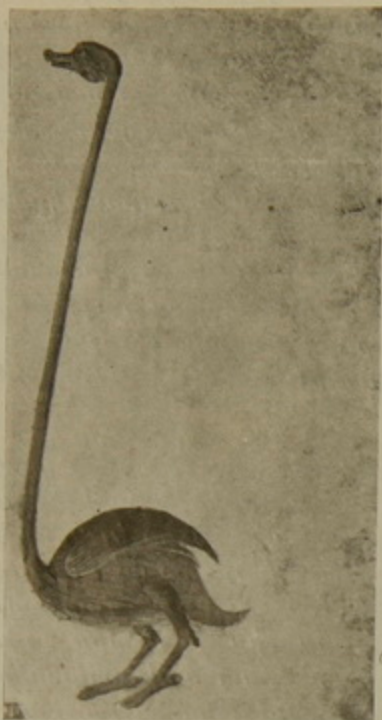
1) F. R. Martin, *The Miniature Painting and Painters of Persia*, pl. 69 եւ *La Miniature persane*, այս յօդուածը գրողին, պատկ. 118. տես նաեւ այս յօդուածին առաջին մասը, Անահիտ, 2. տարի, պրակ 5, էջ 25:

2) Տես Անահիտ, 2. տարի, պրակ 6, պատկեր 3:

3) Գարեգին արք. Յովսէփեան մատնանիչ կ'ընէ երկգլխեան արծիւ մը կամ աւելի ճիշտ իրարու փակած երկու արծիւ՝ էջմիածնի 1066ի աւետարանի մը վրայ (անդ, էջ 117 եւ պատկ. 84): Շատ նկարագիր ունեցող արծիւ մը, որ Գ տառը կը ձեւացնէ, կ'երեւայ մաշտոցի մը մէջ զոր օրինակած է Ստեփաննոս՝ Փայտսի մէջ 1216ին, այն տարին ուր Հայերը գրաւեցին Անտիոքը: Այս վերջին ձեռագրին

1) Տես Անահիտ, 2. տարի, պրակ 6, էջ 19:

2) Տես Անահիտ, 2. տարի, պրակ 6, պատկեր 4:

Պատկեր 7. — 1274, Սիս. նոյն խորանին
լուսանցքը զարդարող քոչուն

անասնակերպ միտ գլխատառերը դժբաղդարար
միւսնայն ձեռքէն ելած չեն (Հ. Ղ. Ալիշան,
Սիսուան կամ Հայկիլիկիա, Վենետիկ, 1899,
պատկեր եւ ծանօթագրութիւն 496 էջի) :

Արծիւը յաճախ կ'երեւայ արուեստին մէջ
Հայոց, որ անոր համար նախասիրութիւն
մը ունին, ինչպէս կարելի է ատիկա հաստա-
տել մինչեւ իսկ Պոլսոյ վերջին դարու կնիքնե-
րուն վրայ : (Տես այս տողերը զրոյին Քանի
մը հայերէն կնիքներու շուրջ յօդուածը, Տա-
րեցոյց Ազգային Հիւանդանոցի, 1936, Գ. մաս,
էջ 65-67, պատկերներով) : Է. դարու Զուարթ-
նոցի խոյակներուն հօր պատկերացումները
հանրածանօթ են (Սաշիքովսքի, անդ, Ա. հա-
տոր, պատկ. 324) : Անիի մայր-եկեղեցին, Ժ.
դարու վերջը, ատոր մէկ օրինակը կ'ընծայէ՝
չըջանակի մը մէջ արձանագրուած, իր ճակա-
տին վրայ (Պալքրուգայիքիս, անդ, տախտակ
ՀԳ.) :

Յովհաննու աւետարանին առաջին
էջը ուշագրաւ է ի գլխատառով, ա՛յն-
քան նորածեւ ու սլացիկ, ամբողջապէս
հիւսաղարդերով կազմուած, եւ որուն
կնիկը (crochet) կը ներկայացնէ աղ-
ուէս մը որ բերնէն կախուած է : Տառին
վերեւ գտնուող թռչունը՝ հաւանօրէն
Ս. Յովհաննու խորհրդանշանն է (պատ-
կեր 9) :

Պէտք է բաղդատել այս ի ն՝ Մար-
կոսեան հաւաքածուի 1201ի աւետա-
րանին հազուադէպ վայելչութեամբ
շօրինուած հանդուցածեւ Ք ին եւ Ք ին
հետ (1) եւ իջմիածնի 1202ի (2) աւե-
տարանին հիւսաղարդերով կազմուած
Ք ին հետ, երեքն ալ աւելի հին ու Մեծ
Հայքի մէջ լուսաղարդուած (3) :

Ինչպէս կը տեսնուի պատկ. Տին
վրայ, աւետարաններուն առաջին մէկ
քանի տողերը զարդանկար տառերով
են, որոնք աւելի լուսաղարդութեան կը
պատկանին քան գեղադրութեան : Մարդ
կը գուշակէ այլազանութիւնը գոյնե-
րուն, որոնց շնորհիւ այս տառերը, կար-
ծես թանկագին քարերով պճնուած,
աչքին համար խնջոյք մը կը դառնան :

×

Այս լուսաղարդութեանց ժուժկալու-
թիւնն ու նորաճաշակութիւնը ի վեր

1) A. Tchobanian, *La Roseraie d'Arménie*, Ա. հատոր, ճակատադարդ, եւ Բ. հատոր,
էջ 8ին գիմացի տախտակը :

2) A. Tchobanian, *La Roseraie d'Arménie*, Գ. հատոր, էջ 180ին գիմացի տախտակը :

3) Հիւսաղարդը մօթիմ մըն է զոր յետին
դարերուն կը շարունակեն արուեստով յօրի-
նել, ինչպէս ատիկա կը տեսնենք կիսախորանէ
մը զոր կը պարունակէ Ինճուճեանի Յայսմա-
ուրքը, 1683ին Թօքատի մէջ գրուած,
(Abdullah et Macler, *Etudes sur la Miniature arménienne*, 1909, fig. 6).

հանելու համար, կը բաւէ զանոնք բաղ-
դաւել, մէկ կողմէ՝ Սկեւռայի 1197ի Ա-
ւետարանին լուսազարդութեանց հետ (1
որոնք մեր ուսումնասիրած ձեռագրէն
երեք քառորդ դար առաջ յօրինուած են,
ու միւս կողմէ՝ Հեթում արքայորդիի
1286ի ճաշոցին նկարազարդութեան հետ
որ տասերկու տարի յետոյ կատարուած
է:

1197ի Աւետարանին զարդանկար-
չութիւնը խճողեալ է եւ յաճախ անճար-
տար ու միամիտ կերպով շարադրուած,
(1), մինչդեռ 1286ի ճաշոցինը արդէն
խսկ բոցաճաճանչ (flamboyant) ոճով է (2)

Պատկեր 3ին ոճաւորման զգացումը
կը միանայ աւանդական յատկութեան-
ցը անասուններ նկարող արուեստագէ-
տին, որ վրձինի մէկ քանի հարուածով
գիտէ թռչունի մը բնորոշ շրջագիծը հա-
մադրել: Այդ ձիրքը կը յանգի շարժու-
մի եւ կեանքի արտայայտութեանց որ
զազանի մը յարձակման ենթարկուած
եղջերունի վրայ կը տեսնուին (պատկ.
5):

Կարելի է ըսել թէ այս վերջին
զձագրութեան հեղինակը նախակարա-
պետի մը գիրքը կը ստանայ, որովհե-
տեւ այդ գործը կրնայ քանի մը հարիւր
տարի յետոյ յօրինուած կարծուիլ (3):

Հայոց մէջ, զեղագրութիւնը աւելի
յարգուած ըլլալու էր քան նկարչութիւ-
նը, ինչպէս Զինացոյց եւ Պարսից մէջ.
ուստի եւ, շատ յաճախ, ձեռագիրներու
«զրիչ»ն է միայն որ յիշատակուած
է, ինչպէս կը նկատենք այս աւետարա-
նին մէջ ալ (4):

Կարելի է հանդիսութիւններէ ա-
ռաջնորդուելով՝ մեր լուսազարդողին
գործը ստուարացնել եւ փորձել իր հմա-
յիչ անձնաւորութեան ինքնութիւնը
ճշդել:

Իմ ուշադրութիւնս գրաւեց շատ
երկար վիզով թռչուն մը, որ պատկեր
7ի թռչունին նման տեղաւորուած է եւ
որ Աւչին մարաջախտի աւետարանին
ժամանակակից աւետարանի մը համա-
րարաւոր մէկ տախտակը կը զարդա-
րէ (1): Եթէ ատիկա անձնական քմայքի
մը ծնունդն է, ինչպէս որ կը կարծեմ,
կրնանք այդ ձեռագրին ալ լուսազար-
դութեան հայրութիւնը մեր քննած ձե-
ռագրի արուեստագէտին վերագրել:

Աւետարանը որուն կ'աւանդուէմ,
Լեւոն Գ.ի ամուսին Կոռան թագուհիինն
է, որ օրինակուած է 1272ին, հետեւա-
րար երկու տարի միայն աւելի կանուխ
քան աւետարանն Աւչինի, որ այդ թա-
գաւորին օրով է եղած մարաջախտ:

Այս ձեռագրի վերաբնութեանց
(2) մեր քննած աւետարանի պատկեր-
ներուն հետ բաղդատութենէն կը հետե-
ւի, որ յաւերժահարսերուն ընդհանուր
մարդակազմութիւնը (պատկեր 6), ու
մասնաւորապէս իրանին զձագրութիւ-
նը ուշագրաւ նմանութիւն մը կ'ընծայէ
Կեռան թագուհիի աւետարանին մէջ
մկրտութեան տեսարանի եւ խաչելու-
թեան Յիսուսին մարմնոյն հետ (թերթ
25 ա. եւ 362): Գլուխներ որ կը յիշեցնեն
իրապաշտական ու քիչ մը կարծր դիմա-
զմութիւնը պատկեր 8ի անձնաւորու-
թեան՝ նոյնութեամբ կը գտնենք Կեռան
թագուհիի աւետարանին լուսանցազար-
ուերուն մէջ (թերթ 106 ա. եւ 74), ինչ-
պէս եւ պայծառակերպութիւնը ներկա-

1) Հ. Ն. Ակինեան, անդ պատկ. 1 - 7:

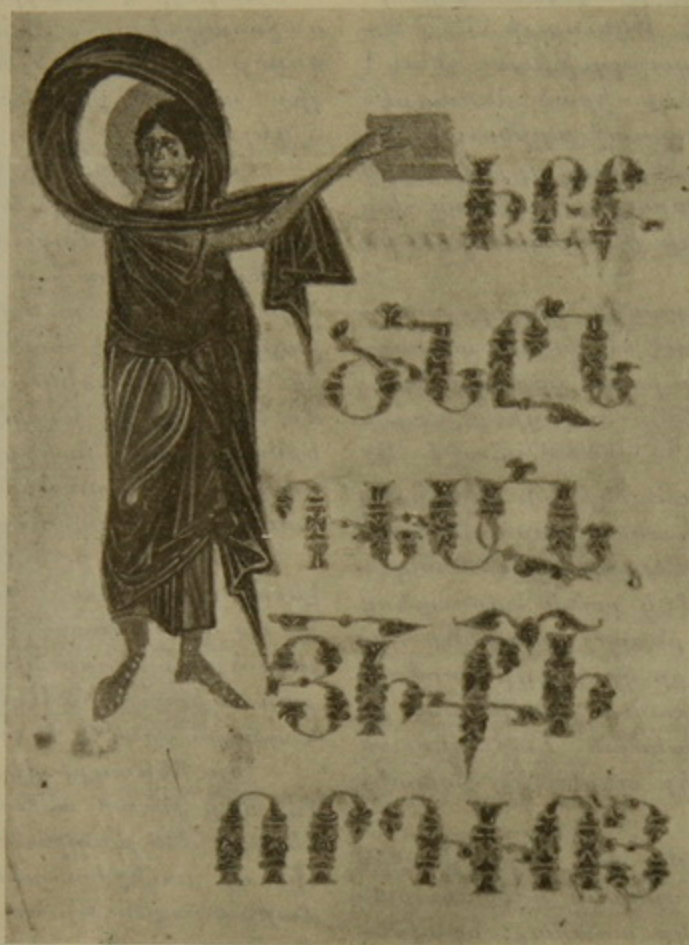
2) Զօպանեան, Հայ էջեր, Փարիզ, 1912,
էջ 31, եւ La Roseaie d'Arménie, Գ. հատոր
էջ 238ին գէմի տախտակը:

3) Տես Անահիտ, Զ. տարի, պրակ 6, էջ 22:

4) Shu joyniawdaghbi La Reliure Persane
au XVe siècle sous les Timourides, Revue de
l'Art, Oct., 1934, pp. 134 - 155 et fig. 3,
էջ 134-155 եւ պատկ. 3, 1431ի Հերաթի կողքը:

1) A. Tchobanian, La Roseaie d'Armé-
nie, III., էջ 40ին գիմացի տախտակը:

2) Պ. Ա. Զօպանեանն է որ ազնուօրէն ին-
ծի հաղորդեց այդ ձեռագրէն՝ ինչպէս եւ Լեւոն
Իշխանի 1262ի աւետարանէն՝ եր ունեցած լու-
սանկարները, եւ հոս այդ մասին իրեն կը յայտ-
նեմ իմ բոլոր շնորհակալութիւններս:

Պատ. 8.- Սկիզբ Աւետարանին ըստ Մատթէոսի

յացնող մանրանկարի մը վրայ (1) : Վերջապէս Ղազարու յարութեան մէջ, բուն կերպով գալարուած ճիւղերով ծառ մը՝ կը յիշեցնէ ձգտում մը, զոր կը նկատենք մեր խորանաձեւ յիշատակարանին վրայ (2) :

Կը կարծեմ թէ կարող եմ եզրակացնել որ այդ երկու ձեռագիրներուն յուսադարդութիւնները միեւնոյն ձեռքէն ելած են, թէպէտ եւ մարաջախտ Աւչինի աւետարանին նկարները աւելի յզկեալ

շաքարութիւն մը ի յայտ կը բերեն :

Դժբաղդարար Կեռան թագուհիի աւետարանին լուսազարդիչին անունը չէ յիշատակուած, այլ գրիչինը միայն : Այս վերջինը, Աւետիք անունով, կը յայտնէ թէ այդ աւետարանին լուսազարդումը յանձնուած էր ձեռքի մը որ էր «Հմուտ եւ յարգի յարուեստ գրչութեան», անանց ասկից աւելի ճշդում մը տալու :

Մերոյ կպիսկոպոս Տէր-Մովսիսեան չի տարակուսիր (1) թէ այդ ակ-

1) A. Tchobanian, *La Roseraie d'Arménie*, ԺԸ. էջին գիմացի տախտակը, աջ կողմի պատկերը :

2) Տես Անահիտ. 2. տարի, պրակ 6, էջ 20 :

1) Մերոյ վարդապետ, «Կեռան թագուհու Աւետարանը», Անահիտ հանդէս, 1907, էջ 202, եւ Մերոյ եպս. Տէր-Մովսիսեան, Հայ-

նարկուած արուեստագէտը՝ Ռոսլին մականուանուած համբաւաւոր Թորոսն է, որ 1262ին, այսինքն տասը տարի առաջ, «ոսկով սրբով եւ երանգ երանգ գունով» զարդարեց աւետարան մը Կեանի ամուսնոյն համար, որ այդ թուականին թագաժառանգ իշխան էր տակաւին: Բայ ի նրուսաղէմի վանքին մէջ պահուած այդ երկու ձեռագիրներուն բաղդոտութենէն, ան կը հիմնուի նաեւ սա իրողութեան վրայ որ Ռոսլինէն լուսազարդուած (1) 1262ի ձեռագրին գրիչն այլ Աւետիքն է, որ դարձեալ այս վերջնոյն հետ աշխատակցած է 1266ին գրուած ճառցի մը համար (2):

Եթէ այդ վարկածը հիմնաւոր է, Աւշին մարաջախտի ձեռագրին թանկագին նկարազարդութիւնն այլ վերագրուելու է Թորոս Ռոսլինին:

Սակայն պէտք է խոստովանիմ որ Լեւոն իշխանի Աւետարանի նկարազարդութեան քննութիւնը ինծի այն տպաւորութիւնը չի թողուր թէ Կեոան թագուհիի ձեռագրին լուսազարդութիւնները միեւնոյն արուեստագէտին արտադրութիւններն են:

Թորոս Ռոսլինի գործերուն աւելի մանրակրկիտ ու լիակատար ուսումնասիրութիւն մըն է որ մեզի պիտի ըսէ թէ Մեսրոպ Եպիսկոպոսի կարծիքը, որու մասին կը մղուիմ վերապահումներ ընել, աչքախարութեան մը հետեւանք է՞ արդեօք:

ԱՐՄԵՆԱԿ ՍԱԳՂՁԵԱՆ

Կական մանրանկարներ Կիլիկիոյ Հայոց թագաւորների եւ Կոստանդին կաթողիկոսի համար գրուած ձեռագրեր. Ազգագրական Հանդէս, Ե. Լաւրյանի, Թիֆլիս, 1913, էջ 79:

1) Ծանօթ է նաեւ 1262ի այս աւետարանին կազմողը, Առաքել Հնազանդեանց, յաճախ յիշատակուած՝ ԺԳ. դարու մէջտեղումները. Փարեգին արքեպ. Յովսէփեան, «Մի էջ հայ արուեստի եւ մշակոյթի պատմութիւնից», Տաքեւտարեցոյց, Արտաւազդէ վարդապետի, Հալէպ, 1930, էջ 197:

2) Մեսրոպ վարդապետ, անդ:

Պատ. 9. — 1274, Սիւ.
Գլխագիր աւետարանին
ըստ Յովհաննու: